

A felvilágosodás korának magyar irodalma

Orczy Lőrinc és Barcsay Ábrahám
költészete

Labádi Gergely

SZTE BTK Klasszikus Magyar Irodalom Tsz.
labadig@primus.arts.u-szeged.hu

Szeged, 2007. március 20.

Orczy Lőrinc életrajza

- 1718–1789, Orczy Lőrinc
- „Orczy pályája mozgalmas, de nem érdekes.” (Császár Elemér)
- tipikus főnemesi életút (Amade, Gvadányi)
- 1740–1764: katona (Berlin lerohanása) – generális
- 1767–1784: abaúji főispán
- 1769: pestis elleni kormánybiztos
- 1774–1782: Tisza-szabályozása kormánybiztosa

Orczy Lőrinc költészete

– szakaszok –

- összefoglalás: formai újdonság (párosrímű versek), műfaji sajátosságok (episztola, satíra, beszélgetés, gondolat), intézményi jelentőség (1770-es évektől „vezető”)
- I. szakasz (1754–1765)
  - Barkóczy Ferenc egri püspök/esztergomi érsek „mecenatúrája”, ám nem azonosul minden elemével
  - „Meg vallom Hertzegségednek, én egész tzéлом az vólt, ezen zavart írásombann, mi képen fel ébreszthetném Nemzetünket írásra. Mert meg kell vallani, sok tudós emberünk vagyon, de félénk. 'S én is, ha tsak Hertzegséged' szárnyával nem fedeztetném, ezen Költeményt el ereszteni nem merném. Így pedig, tudom, hogy olyly kézhez jut, ki egyenes Bíró lesz, és a' mi jó 's érdemes, meg engedi, másokkal is közöltessék, a' mi pedig hibás, szokott kegyességével el takarja.”
  - nyelvi program

Orczy Lőrinc költészete

– szakaszok –

- luxus-problematika (keresztény aszkézissel szemben megfogalmazott életelv: libertinizmus és gazdaságfilozófia [fényűzés → szorgalom/igyekezet → munkahely → haszon a közösségnek], eredete: Mandeville, Voltaire)
- kötet: Költeményes homi egy nagyságos elmétől (1787)
- versei: Barátságos beszédje egy úrnak a' káplányával (1762), Vigasztaló beszéd a' Tzigányokhoz (1762), A' magyar Szépkhez (1760)
- Barátságos beszédje egy úrnak a' káplányával (1762)
„Hogy *Ádámnak* nem vólt inge, sem gatyája, / *Evának* bojtos vólt le erezttet haja / Tisztább most Hatvani *Gvárdián'* párnája, / Mint övék, 's jobb ízű *Rector'* vatsorája. // Nem mondom, halálos, de vétek mondani, / Nagy a' botránkozás ezt nyilván szóllani, / E' hibás világot ilyly nagyra tartani, / Első Atyáinkat ilyly képen gyalázni.” (Káplán, KH 162)

Orczy Lőrinc költészete

– szakaszok –

- káplán érvei: bibliai ősidők, római aranykor (Plutarkhosz), mértékletesség, lelki élet
- „Nem kell hát mostani világot meg szóllani, / Hívságos munkáját anynyira húrolni, / Ha jó végre szabad kintset pazarolni, / Mostani mod szerint kell aztat prédalni [...] // Noha minden rendet el fogott a' Hívság, / De ez által terjed a' közös Boldogság, / Úrak' hívságából él munkás parasztság, / Azok teszik, hogy nem terjed a' koldússág.” (Úr, KH 165)
úr érvei: - szegénység ≠ virtus, együgyűség ≠ okosság
- „A' jó eleink vóltak tudatlanok, / Sem enyém, sem tiéd, nem vala még nálok; / És azért szegények vóltak és koldusok, / Mert, kiknek nints, könnyű azoknak osztályok.” (Úr, KH 168)
- a luxus-problematika elhagyása a korszak végén: 1764–1765 (Bugatzi tsárdának tiszteletére [luxuskritika, sztoikus, nemzeti tematika] – átvezet a II. korszakba)

Orczy Lőrinc költészete

– szakaszok –

- II. szakasz (1772–1782)
  - keresztény sztoicizmus jegyében
  - a váltás oka külső körülményekben: m. nemesség vs. Habsburg-kormány (1764/1765), Lengyelo. felosztása (nemesség bűnei [luxus] vezetett hozzá)
  - irodalmi vezér: ABGYT, HMT, Révai (és mások: Fekete János, Batsányi János)
  - Bessenyei: keresztény világ megrendülése („vallás iránt habozó írásai”); Barcsay: udvarellenes nemesi ideál
  - Barcsayval szoros kapcsolat (1771–1789)
- kötet (Barcsay Ábrahámmal közösen): Két nagyságos elmének költeményes szüleményei (1789)

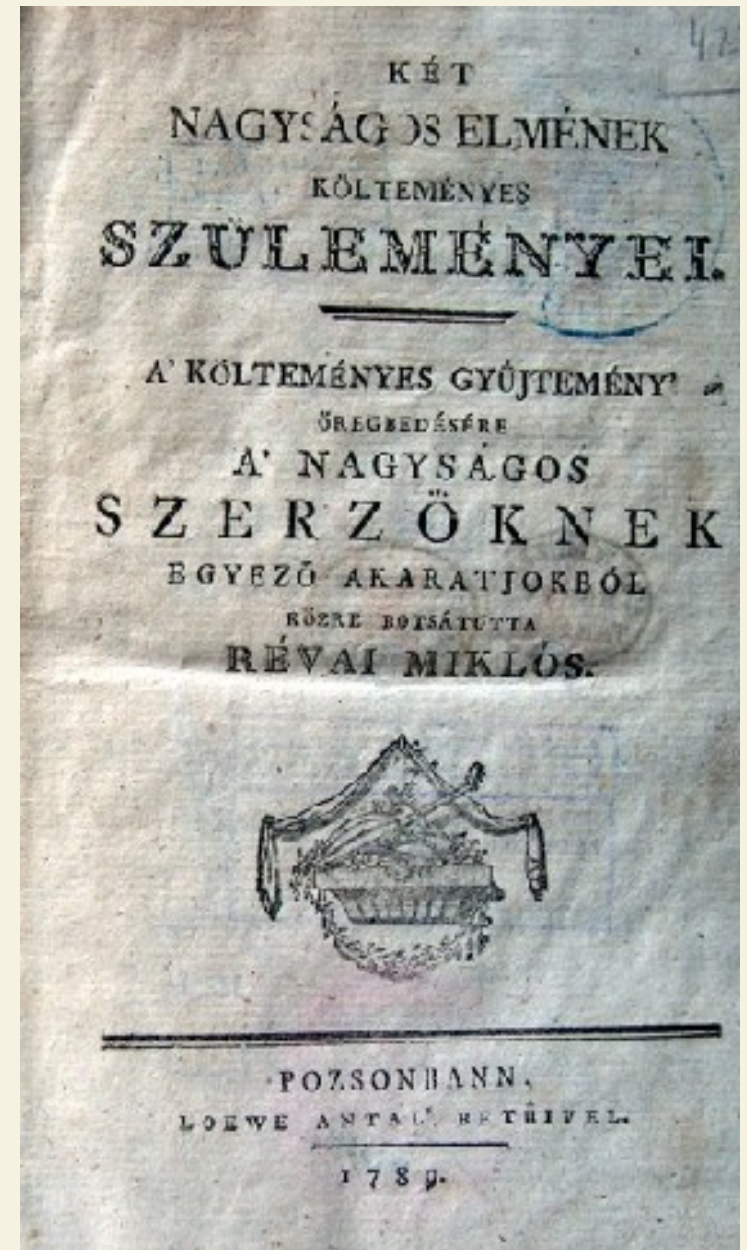
Barcsay Ábrahám életrajza

- 1742–1806, Barcsay Ábrahám
- előkelő család, de szüleit korán elveszíti
- 1762–1794: testőr, katona (ezredes)
- 1795-től visszavonultan erdélyi birtokain él (jakobinus összeesküvés – vezényleti nyelv, panaszlevél, túlságosan befolyásos [l. még Hajnóczy József búcsúlevelét], Bánffy György pártfogása)

Barcsay Ábrahám költészete

– bevezetés –

- 1770–1780-as években alkot, baráti közeg (Ányos, Bessenyei, Orczy)
- kéziratosság, nagy tisztelet, uakkor a nyomtatástól viszolyog,
„Ír, de csak egy társsal s ha talám kettővel akarja / Bartsai, verseinek közleni néha sorát” (PHÁ, 1787)
- 1789. KNEKSZ
  - nem polilogikus, nem dialogikus: szerkesztői „monológ” (Révai Miklós)
  - Barcsay–Orczy-változat (?)
- számos francia verse kéziratban maradt
- hatások: kortárs francia és német költészet (Göttinger Musenalmanach [1772] példája)

Barcsay Ábrahám költészete

– jelentősége, jellegzetességei –

- intézményi szp-ból
  - 1) 1770-es évek vitathatalan tekintélye (Orczy, Ányos, Bessenyei)
  - 2) erdélyi irodalom (Aranka Gy. [1806 előtt], Erdélyi Muzéum [1806 után])
- műfaji szp-ból
episztola („verslevél”)
- eszmei szp-ból
udvarellenesség:
  - 1) aszketikus visszahúzódás
  - 2) érzékenység (evilági gyönyörök keresése – „ezer tárgya vagyon érzékeny szívemnek”)

Barcsay Ábrahám költészete

– értelmezések –

- *Midőn Erdődy gróf Pálfi Károly Budán felséges Mária Terézia hagyásából a tudomány mindenességnek erősítő levelét hirdetné* (1778 [nem 1777])

„Mit hallok, Magyarok! Pindus tetjéről? / Nincs kérdés már Budán Rákos mezejéről, / Eltűnt már Bellóna Pannonok hegyéről, / S Thalia hárfázik szent Gellér[t] bércéről. [...] // Igaz-e, hogy ott most békesség ölében, / Minerva szoptatván kegyes kebelében, / Nevel benneteket Apolló nevében, / S kard helyett tollat ad fiatok kezében?”

- a hadi erényeket leváltja a tudományos erény, a kulturális megújulás egyben nemzeti megújulás is (Magyar Museum, Batsányi)

- szimbolikus tér: szent hely (Rákos térsége, Gellért-hegy, Mátyás palotája)

- előzmény: „Még örömnök könyvei folyják el szememet, / Midőn virágozni látom nemzetemet” – 1775

Barcsay Ábrahám költészete

– értelmezések –

- *A kávéra* (hagyaték [Erdélyi Muzéum, 1814])
„Rab szerecsen véres veríték-gyümölcse, / Melyet, hogy ládáját arannyal megtöltse, / Fösvény Anglus elküld messze nemzeteknek, / Nádméz! mennyi kincsét olvasztod ezeknek. / Hát te, rég csak Mokka táján termett kis bab, / Mennyit szenved érted nyugoton is a rab, / A bölcs iszonyodik, látván, egy csészeből / Mint hörpöl ő is részt Anglusok bünéből.”
  - cukor és kávé
  - luxuskritika (↔ Barátságos beszédje egy úrnak a káplányával): gyarmatosítás (gyarmatok és Nyugat), munkaerő ára (humánus – párhuzamos helyek: Herder, Berzeviczy stb. a fogyasztás pillanatára koncentrálnak)
  - szerkezet (párh. Batsányi, Vörösmarty), nézőpontváltás

Források

- Orczy Lőrinc: Költeményes holmi egy nagyságos elmétől, 1787. – <http://www.kiad.hu> [Bibliotheca]
- [Barcsay Ábrahám, Orczy Lőrinc]: Két nagyságos elmének költeményes szüleményei, 1789. – <http://www.kiad.hu> [Bibliotheca]
- Bíró Ferenc: A felvilágosodás korának magyar irodalma, Bp., Balassi, 1995, 69–73, 88–93.
- Császár Elemér: Orczy Lőrinc, in Irodalomtörténeti Közlemények, 1917.
- H. Kakucska Mária: Mikor kezdett el verset írni Orczy Lőrinc?, in Irodalomtörténeti Közlemények, 1998/3–4, 536–540.
- Szőke György: Barcsay Ábrahám: A kávára, in Irodalom és felvilágosodás, szerk. Tarnai Andor, Szauder József, Bp., Akadémiai, 1974, 765–780.